

ЖАНРОВІ МОДИФІКАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ ПОВІСТІ-БАЛАДИ О.КОБИЛЯНСЬКОЇ “В НЕДІЛЮ РАНО ЗІЛЛЯ КОПАЛА”)

Анотація. У статті досліджується проблема жанрової модифікації у творчості О.Кобилянської. На прикладі повісті-балади простежується вплив баладної поезики на структуру тексту повісті

Ключові слова: жанр, модифікація, повість-балада, фольклорна етика, поезика.

Аннотация. В статье исследуется проблема жанровой модификации в творчестве О.Кобилянской. На примере повести-баллады прослеживается влияние балладной поэтики на структуру текста повести.

Ключевые слова: жанр, модификация, повесть-баллада, фольклорная этика, поэтика.

Summary. The article researches the problem of genre modification in the works by O. Kobylyanska. On the pattern of the ballad poetry upon the text structure of the narration is packed.

Key words: genre, modification, ballad narration, folklore aethics, poetics.

Повість “В неділю рано зілля копала” репрезентує явище жанрової модифікації кінця ХІХ – початку ХХ століття. Ретельний аналіз тексту твору з погляду жанру виявляє наявність у структурі повісті “В неділю рано зілля копала” синтез різних жанрових струменів. Зокрема, казки та балади.

Проблему впливу фольклору на творчість О. Кобилянської досліджували О. Вергановська, І. Каменська, Ю. Клим’юк, С. Кирилук, П. Филипович та ін.

Мета статті: дослідити явище жанрової модифікації у повісті-баладі О.Кобилянської “В неділю рано зілля копала”. Для реалізації цієї мети поставлені такі завдання:

- з’ясувати жанрові особливості балади;
- визначити структурну змістову спорідненість жанру повісті та балади;
- простежити вплив баладної поезики на жанрово-композиційну структуру повісті.

Спробуємо з’ясувати, які саме чинники модифікують структуру повісті баладними елементами. Зазначимо, що модифікація можлива лише за умови структурно-змістової спорідненості жанрів. О.Дей зазначає, що композиційне втілення баладних сюжетів ґрунтується, як правило, на принципі об’єктно-логічної послідовності, притаманній епічному способу відображення дійсності. Побудова розповіді у вигляді послідовних, деталізовано, або ущільнено лаконічно викладених епізодів, сприяє широкому охопленню дійсності, багатоплановості її процесуального відтворення. Подача часової та просторової динаміки події автологічним стилем, властивим баладному жанрові, надає зображенню епічного розмаху, інформативної точності й життєвої реалістичності. Класичним зразком побудови балади за принципом часової послідовності (регулярної – за днями тижня) є балада про отруєння Гриця [1, с.22].

У повістевій структурі “В неділю рано зілля копала” наявні елементи баладного жанру, обов’язковою умовою якого є наявність у сюжеті

незвичайної події. Такою незвичайною подією у творі є отруєння невірною коханого Гриця. Сутність баладного сюжету – злочин через кохання – знаходить у повісті розгорнуте вираження в ускладненій психологічній площині гріха та покути.

У повісті “В неділю рано зілля копала” сповідується баладна етика. Кохання – найвища етична цінність. Перед ним поступаються навіть родинні почуття. Тетяна, покохавши Гриця, розриває міцні психологічні зв’язки з Маврою та матір’ю й підносить свої почуття на п’єдестал недоторканої самості. Гриць – єдиний та неповторний, його ніким не можна замінити. Вчинок Тетяни (отруєння Гриця) вкладається в норми баладної етики, яка „навіть готова простити вчинений ненароком через кохання злочин, а часом лише безкарною й навмисну помсту за зраду в коханні. Особливо це стосується жіночих персонажів. Кохання штовхає дівчину до чарування милого приворотними пригодуваннями і його смерті... не ставиться у вину героїні балади... Винуватцем трагедії вважають потерпілого: “Нехай же *Гриценько* двох не кохає” [1, с.15].

Характерною рисою балади як жанру є дидактичність. У цій площині християнська етика перегукується з баладною. Більшість балад з трагічними розв’язками конфлікту підводять до висновку, що всякий злочин, всякий аморальний з погляду народної етики лихий вчинок обов’язково обертається проти його виконавця. Прямо чи опосередковано в баладі криється повчання чи застереження [6, с.305]. У повісті “В неділю рано зілля копала” зустрічаємо повчання та застереження, які виходять із уст людей, що акумулювали як власний досвід, так і народну мудрість. Носіями народного досвіду в повісті постають Андронаті, Мавра і Дубиха. Мавра, розповідаючи Тетяні історію свого кохання, застерігає дівчину від можливої зради, коли та розповідає їй про свою любов: „він, Тетяно, тебе любить. Ти його любиш... і чому б йому не вірити, коли він тебе любить?.. Але буває й таке, що він тебе по тім всім

покине, бо він має вже другу. Не жди милосердя, донцю! Милосердя на світі нема ні в кого, а найменше у тих, хто так поступає” [4, с.358]. Андронаті, а потім і Мавра застерігають Гриця від кохання до двох дівчат.

Власне доля Маври, яка покутує свої і свого люду гріхи, звучить як застереження. Основою тональності в повісті “В неділю рано зілля копала” є мотив загубленої людської долі. Життєві стежки героїв повісті підтверджують це. Розрив із християнською традицією, яку всім своїм життям плекала Іваниха Дубиха, привів її доньку Тетяну до пошуків щастя в небезпечній площині. Дівчина прагне досягти бажаного (побратися з Грицем) за будь-яку ціну, через непомірну свою гординю, що й приводить до її загибелі. Такого напруженого психологізму на відміну від повісті балада не має. Власне це і виховує здатність співпереживання, відчуття людського болю та ін.

У повісті “В неділю рано зілля копала” наявні елементи фольклорного хронотопу. Сприйняття часу героями повісті пронизане датуванням за тогочасним сільським календарем: “може засватали її м'ясницями”, “було три, чотири неділі перед другою осінньою богородицею” [4, с.424], “дедалі по другій богородиці його весілля з Насткою” [4, с.424]. У селянському середовищі наявне й визначення часу за порами року (хліборобська циклічність): “зимою перед роком”, “А заки сніг упаде, будеш у моєї хаті” [4, с.399]. Мовна канва тексту оформлена з урахуванням законів фольклорної баладної поетики. Стиль твору “В неділю рано зілля копала” наближений до музики.

Оповідну мовну партію, яка звучить як багатоголосся, ніби прошивають ритмічні пісенні елементи. Подеколи звучить виразне *жіноче сопрано*: “Хутко звикла Мавра до своєї романтичної оселі... Дівчата й парубки ба іноді і старі газди... потребували поради і ліків, відвідували її. Жодне впорожні не прийде. І добре їй живеться...” [4, с.330], подеколи чується голосіння: “Повідцвітали червоні маки, якими прибиралася ціле літо молода Тетяна. Смутно й тужно тепер осінніми днями красній Тетяні... Полюбить, покине, осміє і свисне! О...! О...! О...! Виривався на саму таку лиш думку стогін з її грудей...” [4, с.373]. Є й власне *селянський голос*: “Га-й! Га-й! А ти, хоч і не прийдеш в неділю, то приходь і в робітну днинку, та сповісти бабу, коли їй на твоє весілля лагодитися та на хлопця подивитися. Незабавки, Мавро, незабавки, обзивається Тетяна і виходить” [4, с.381]. Інколи мовна партія нагадує *заклинання*: “Я зачув, Туркине, що ти любиш Гриця... Молода Грицева, – знай, – на тебе плаче, жаль на тебе має, гірко проклинає. Ти лиху винна, що його манила, голову дурила. Душу в нім двоїла. Лісами блукала, відгомоном гралася... блудом обдавала. Відвернися, щоб люди не знали, що Гриця любила, другій відбивала. А як не покинеш, то знай, що і люди не будуть мовчати. Розійдеться

не слава про ту чорнобриву, що Гриця з Настуною на все порізнила” [4, с.423].

Повість “В неділю рано зілля копала” виявляє архетипічність художнього мислення О.Кобилянської. Серед архетипів українського народу, які зустрічаємо в баладах, письменниця в повісті використовує такі: архетип доброї матері, доброго дідуся, козака-героя. Вербалізацією архетипу доброї матері в повісті є одухотворена мати-природа. Власне в структурі повісті природа та її сили діють більше, ніж людські соціальні відносини.

Почесне місце серед етнічних архетипів посідає архетип доброго дідуся. Найдосконалішою вербалізацією цього архетипу вважається святий Миколай – “скорий помічник”, який, за народними віруваннями, рятує людей від лиха, опікується звіриною та ін.. Ознаками архетипу доброго дідуся наділений у повісті старець Андронаті, який, очевидно, є носієм вікової народної мудрості. Недаремно письменниця називає його старцем. Старець на Сході користувався великою повагою та пошаною. Довголіття вважали благоволінням Божим, а наявність старців у будь-якій землі служило знаком і доказом “мира і благоденствія” [2, с.675].

Упродовж усієї сюжетної акції Андронаті виступає в ролі або рятівника, або мудреця. З'являється циган старець в найвирішальнішу хвилину життя Маври, Гриця, Настки й Тетяни. Спершу він рятує Мавру від покарання Раду, виявивши при цьому хитрість розуму. Фактично знаючи, де живе його онук, він ніколи не розповідає Грицеві таємниці про те, хто він, щоб не нашкодити долі хлопця. Він приходить, щоб подивитися, як живе його онук. Наступна поява Андронаті співпадає з моментом життєвого вибору Гриця, його онука. Старець-циган радить Грицю “одну та щиро любити, двох не голубити. Воно потягає гріх за собою, аби як чоловік себе хоронив”. Андронаті благословляє онука на шлюб у надії зіграти йому на весіллі. Настка в тяжку хвилину покладає сподівання на Андронаті, який має силою своєї мудрості змінити хід подій, і звертається до нього з проханням передати слова перестороги Тетяні. Сама структура Настчиного прохання нагадує собою молитовне звернення. Коли ж старець передає все, як годиться, Тетяні й погрожує дівчині п'ястуком у разі непослуху, Тетяна, впавши в ноги Андронаті, починає йому свою сповідь-розповідь. Андронаті як втілення народної совісті та глибини досвіду. У найтрагічнішу мить життя своєї доньки Маври він знову поруч із нею.

Святий Юрій (Георгій) уособлює етнічний архетип козака-героя, який у повісті “В неділю рано зілля копала” частково втілює Гриць. Андронаті відзначає, що хлопець „виглядає мов сам святий Георгій, як на коні їде”. В іконостасі Георгій – лицар на білому коні. Гриць мав чорного. Він наділений характерними ознаками козака-героя.

Отже, традиційна формозмістова структура повісті у творчості О. Кобилянської еволюціонує. Із метою всебічного глибокого розкриття суті образної проблематики письменниця апелює до жанрових можливостей фольклорних творів. Модифіка-

ція повісті дозволяє поглибити психологічну характеристику персонажів, показати більш складні виміри стосунків героїв у процесі розв'язання конфлікту, збагатити повістеву оповідь виразною символічною лексикою.

Література

1. Балади. Кохання та дошлюбні взаємини / Вступ. ст. О.І. Дея. – К.: Наук. думка, 1987. – 472 с.
2. Библийская энциклопедия. – М: Терра, 1991. – 902 с.
3. Дей О.І. Українська народна балада. – К.: Наук. думка, 1986. – 263 с.
4. Кобилянська О.Ю. Твори в 2 т. – К., 1988. – Т. 2. – 595 с.
5. Козловський В. Категорія драматичного в українській баладі / В. Козловський // Народна творчість та етнографія. – 2004. – №6. – С. 69-76.
6. Лановик М.Б. Українська усна народна творчість: Підручник / М.Б. Лановик, З.Б. Лановик // – К.: Знання – Прес, 2001. – 591 с.
7. Филипович П.П. Літературно-критичні статті. – К.: Наук. думка, 1991. – 327 с.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2011